

ЗМІСТ І НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ ШКОЛИ: УКРАЇНСЬКА ДОШКІЛЬНА ЛІНГВОДИДАКТИКА

У статті презентовано зміст і напрями діяльності наукової школи з української дошкільної лінгводидактики. Визначено зміст понять «українська дошкільна лінгводидактика», «науковий потенціал», розкрито напрями і здобутки діяльності наукової школи.

Ключові слова: наукова школа, українська дошкільна лінгводидактика, науковий потенціал.

За роки державності України сформувалася нова наукова самостійна галузь – українська дошкільна лінгводидактика, яка ґрунтується на міцних наукових засадах, збагачена досвідом навчання дітей української мови, що розвивається за законами лінгводидактики і має специфічні особливості, які вирізняють її від шкільної. Вона характеризується поліфункціональністю, що виявляється в різних напрямках її функціонування, нормативністю, що означає регламентованість її провідних положень, та варіативністю, що знаходить своє втілення в чинних програмних документах [1, с. 18].

Українська дошкільна лінгводидактика – це не лише система знань і джерело нового знання, а й діяльність, провідною функцією якої є вироблення, теоретична систематизація та різноманітне використання цього знання [4]. Водночас це творча діяльність, яка здійснюється суб'єктами наукової діяльності – «науковою спільнотою», активною одиницею, що діє в науковому просторі, склад яких Т. Кун назвав «фундаторами та архітекторами наукового знання» [2, с. 252]. Склад наукової школи становлять 57 кандидатів і 6 докторів наук, що дозволило Т. М. Котик виконати дослідження докторського рівня щодо становлення і розвитку сучасного стану дошкільної лінгводидактики [2].

Аналіз функціонування української дошкільної лінгводидактики як самостійної наукової галузі науковцем було здійснено з позицій незалежного існування наукового знання. Розглядаючи стан і перспективи розвитку наукової галузі, враховувалось, що будь-яке знання є насамперед знанням певного об'єкта наукової діяльності, який його дослідив, отримав і оперує ним. Сукупність наукових знань становить науковий потенціал певної наукової галузі, який продукує, накопичує і використовує його.

Науковий потенціал української дошкільної лінгводидактики розуміємо як можливість наукової галузі через діяльність її «наукової спільноти» (наукової школи) вирішувати вже наявні та майбутні, перспективні завдання дошкільної галузі освіти. Критеріями оцінки наукової школи (наукового потенціалу) виступили: а) сформованість наукового колективу; б) кваліфікаційний ресурс кадрового наукового потенціалу [2].

Наукова школа з української дошкільної лінгводидактики була започаткована в 1992 році при Одеському державному педагогічному інституті імені К.Д. Ушинського.

Підґрунтям створення наукової школи з української дошкільної лінгводидактики слугувала наша 30-

річна науково-методична спадщина та результати експериментальної роботи.

Створена наукова школа започатковувала новий етап у розвитку української дошкільної лінгводидактики – етап систематичних досліджень, що здійснюються вже впродовж 20 років за такими напрямками:

- теорія і методологія української дошкільної лінгводидактики;
- історичний аспект становлення й розвитку вітчизняної дошкільної лінгводидактики;
- методика та інноваційні технології розвитку мовлення та навчання дітей раннього та дошкільного віку мови;
- методика навчання дітей української мови як державної в етнонаціональних дошкільних закладах;
- підготовка студентів вищих навчальних закладів до навчання дітей української мови як державної в етнонаціональних дошкільних закладах;
- підготовка студентів вищих навчальних закладів до навчання дітей української мови;
- наступність і перспективність у навчанні дітей та учнів 1 класу рідної мови.

Дослідницькі наукові традиції й методологічні підходи наукової лінгводидактичної школи представлені науковцями різних регіонів України: на заході (Івано-Франківська, Львівська, Рівненська області; дослідники–лінгводидакти О. І. Артемова, Л. І. Березовська, О. І. Білан, Л. А. Войцешук, Н. Р. Кирста, Т. М. Котик, Л. М. Кулибчук, Л. І. Михайлова, Н. В. Лисенко, Н. І. Луцан, Н. В. Маліновська, М. І. Оліяр, О. В. Ткачук, Н. І. Чепелюк, Н. Є. Шиліна та ін.), на сході (Донецька область; науковці – лінгводидакти О. М. Аматыєва, Н. В. Гавриш, Т. А. Садова, В. А. Пікінер), на півдні (Миколаївська, Одеська, Запорізька області, Крим; науковці – В. В. Баранова, С. В. Боднар, Н. Ф. Босак, Ж. Д. Горіна, І. М. Кардаш, Є. П. Копіца, О. А. Копусь, В. А. Ляпунова, С. В. Ласунова, О. С. Монке, І. М. Непоняца, Л. І. Орехова, О. В. Паскаль, І. І. Попова, Т. Г. Постоян, Ю. А. Руденко, Н. В. Савінова, І. В. Зотова, О. С. Трифонова, Б. Т. Долинський, Л. І. Казанцева, Л. І. Фесенко, С. К. Хаджирадєва, Т. М. Степанова та ін.) та в центрі (Київська область; науковці–лінгводидакти О. В. Бугайчук (Ковтун), Н. І. Науменко, О. І. Луценко, А. Д. Цимбалару), Придністров'я – А. П. Ількова, Г. В. Чулкова (Росія).

Уперше в цій галузі було запропоновано науково обґрунтовані методики і технології: наступність і перспективність у навчанні дітей та учнів першого класу рідної мови; формування граматично правильного

мовлення (А. М. Богуш, К. Л. Крутій), розвитку діалогічного мовлення (Л.І. Михайлова, Г.В. Чулкова), засновано історико – лінгводидактичний напрям досліджень (А.М. Богуш, О.М. Біла, О.А. Горчакова, Т.А. Садова, О.Л. Скринська, І.М. Крадаш, І.М. Котик, Н.В. Маліновська, І.М. Непомняця, Т.М. Степанова, О.В. Ткачук), активно розробляються питання інтеграції лінгводидактичного процесу з іншими видами дитячої діяльності (А.М. Богуш, Т.Г. Постоян, Н.І. Луцан, Н.В. Гавриш, А.П. Ількова та ін.); проблеми вищої школи (В.В. Баранова, А.М. Богуш, Н.Л. Смельянова, Т.М. Котик, Л.С. Плетеницька, Н.В. Лисенко) та ін.

За даними досліджень наукової школи, сучасний стан функціонування української дошкільної лінгводидактики характеризується інтенсивним розвитком понятійної системи, а це і є свідченням прогресу цієї галузі науки. До структури наукового знання української дошкільної лінгводидактики увійшли поняття всіх основних рівнів і видів, що вироблені сучасною практикою наукового пізнання. Кожен вид виконує свою функцію, що відповідає його особливостям і природі відповідно до змін, які відбулись у структурі наукової теорії української дошкільної лінгводидактики, сформувалася система власне лінгводидактичних понять, адекватна структурі самої науки і здатна відобразити логіку науки. Фундаментальними поняттями для цієї галузі науки є: українська дошкільна лінгводидактика, навчально-мовленнева, професійно-мовленнева, художньо-мовленнева, мовленнєво-ігрова, мовленнєвотворча, комунікативно-мовленнева діяльність, мовленнєвий супровід, лінгводидактична підготовка фахівців, лінгвокреативна елітарна мовна особистість. Взаємодія всіх видів і рівнів сприяє підсиленню пізнавальних можливостей української дошкільної лінгводидактики.

Сучасний етап розвитку української дошкільної лінгводидактики характеризується найвищою за весь період її існування активністю науковців і формуванням основ наукової школи, існування якої сприяло створенню «наукової спільноти» – колективу однодумців, що діє в науковому просторі, і зусиллями якого й сформувалась нова наукова галузь педагогічної науки – українська дошкільна лінгводидактика. При цьому, потенцію наукового колективу кінця ХХ – початку ХХІ століття можна оцінити як систематичні дослідження, об'єднані спільними концептуальними й методологічними підходами, традиціями наукової комунікації на рівні оформлення «наукової спільноти» [2].

Зміни у внутрішній структурі й динаміці зростання кваліфікаційного рівня наукових кадрів української дошкільної лінгводидактики свідчать про перехід цієї галузі від стадії становлення до стадії розвитку в межах сучасного періоду її функціонування, що загалом засвідчує ефективність і результативність роботи наукового потенціалу наукової школи в структурі наукової галузі та його спроможність продуктивно вирішувати сучасні і майбутні проблеми лінгводидактичної науки і практики.

Дослідниками наукової школи здійснено новий підхід до розробки змісту навчання дітей рідної мови на основі принципу інтеграції компонентів змісту

навчання дошкільників мови із змістовим наповненням інших розділів програми навчання в дошкільних закладах.

Процес зближення двох протилежних тенденцій у наукових дослідженнях – диференціації і інтеграції компонентів змісту навчання дошкільників мови – розпочався наприкінці 90^х років ХХ ст. Диференціація була пов'язана із зростанням педагогічної значущості мовленнєвої освіти для дітей дошкільного віку і відобразилась у відокремленні завдань мовленнєвого розвитку в самостійний розділ програми, а пізніше – у створенні окремих методик й окремих навчальних дисциплін. На цьому тлі відбувся й зворотний процес – змістова інтеграція різних розділів програми виховання й навчання з мовленнєвим розділом з метою розширення змісту вивчення мови, або більш глибокого й різнобічного впливу на формування особистості через залучення її до полікомпонентних видів діяльності: навчально-мовленнєвої, комунікативно-мовленнєвої, художньо-мовленнєвої (образотворчо-мовленнєвої, музично-мовленнєвої, театрално-мовленнєвої).

Методологічним орієнтиром «наскрізного» проникнення завдань з розвитку мовлення в інші програмні розділи виступив діяльнісний підхід, за яким навчання мови відбувалося в діяльності, але оскільки мова й мовлення обслуговують усі види діяльності дитини, необхідно було сформувати мовленнєві вміння і навички в різних видах діяльності: комунікативній, художній, матеріально-практичній, пізнавальній, орієнтаційно-ціннісній, що забезпечувало б чуттєву основу для оволодіння мовою в активній діяльності. Упродовж навчання мови дослідники пропонували моделювати ситуації, що нагадували процеси означених видів діяльності, проте сконструйована в такій спосіб навчально-мовленнєва діяльність – це не зовсім та, яка існує в природному мовленнєвому спілкуванні, оскільки в кожній з них своя мета. Штучно створена діяльність відрізняється від життєвої, реальної на рівні мислення, а отже, відбивається на психічному стані, що виникає в суб'єкта, коли йому потрібно задіяти знання, вміння, навички, або знайти нові способи дії.

У зв'язку з цим було досліджено проблему формування мовленнєвих умінь і навичок у тих реальних видах діяльності, що традиційно склалися в системі дошкільної освіти і є міні-моделями тих видів діяльності, що склалися в соціальному досвіді. Було розроблено змістову характеристику художньо-мовленнєвої діяльності, що вміщує типові завдання з формування художньо-мовленнєвої компетенції і показники її сформованості, процесуальний аспект розвитку мовлення дітей в образотворчо-мовленнєвій, музично-мовленнєвій, театрално-мовленнєвій, літературно-мовленнєвій діяльності; визначено мету, завдання на різних етапах навчання, пріоритетні напрями педагогічного впливу. Висвітлення цієї проблеми знайшло логічне продовження в дослідженні комплексного розв'язання мовленнєвих завдань у різних видах театралізованої діяльності [3].

Інтеграція мовленнєвої та орієнтаційно-ціннісної діяльності за умов дошкільної освіти виявляється в мотивовано-спонукальному та аналітико-цінному ха-

рактері висловлювань дітей за змістом художніх творів і діяльністю однолітків. Цей аспект проблеми розвитку мовлення дітей знайшов відображення в дослідженнях процесуально-змістового аспекту формування оцінно-етичних суджень дітей за змістом художніх творів та екстраполяції набутого досвіду в повсякденне спілкування з однолітками і дорослими.

Матеріально-практична діяльність представлена в дошкільній освіті різними видами продуктивно-творчої (малювання, ліплення, конструювання, аплікування тощо) й трудової діяльності. Розвиток мовлення дітей у цих видах діяльності також представлено в сучасній українській дошкільній лінгводидактиці: розроблено методику тематичного наскрізного планування для комплексного розв'язання мовленнєвих завдань у продуктивно-творчій діяльності, визначено умови раціонального поєднання різних видів діяльності (продуктивно-творчої, художньої, ігрової) для ефективного розвитку мовлення дошкільників. При цьому провідним методологічним концептом дослідження виступили комунікативний та комунікативно-мовленнєвий підходи. Вперше було виокремлено і схарактеризовано різні види компетенцій як кінцевий результат розвитку і навчання дітей рідної мови, а саме: мовленнєва (лексична, фонетична, граматична, діалогова), художньо-мовленнєва (когнітивна-мовленнєва, виразно-емоційна, оцінювальна-етична, театральна-ігрова), комунікативна компетенції [1, 2].

Таким чином, у процесі дослідження науковців через зміну суспільних пріоритетів і під впливом нової філософії освіти, що відповідала інтересам незалежної України, відбулися суттєві зміни в уявленнях про кінцевий результат навчання дошкільників рідної мови. Це знайшло відображення у відповідній теоретичній моделі, яка зорієнтована на засвоєння – через діяльність – соціального досвіду суспільства, тобто на опанування культури мовленнєвого спілкування через засвоєння способів мовленнєвої діяльності.

Теоретичними засадами побудови моделі кінцевих результатів навчання дошкільників рідної мови виступила педагогічна концепція багатокomпонентної структури змісту освіти як аналога соціального досвіду людства. Особливістю сучасних уявлень про кінцеві результати навчання дошкільників рідної мови стала спрямованість на формування особистісних якостей дитини (мовленнєвої особистості) через засвоєння способів мовленнєвої діяльності й досвіду емоційно-ціннісного ставлення до мовлення та розвиток творчих здібностей дитини, що відповідає загальноосвітнім тенденціям розвитку освіти, є пріоритетом демократичного суспільства в цілях реформування змісту освіти в Україні.

У процесі багаторічного дослідження науковцями було виявлено в розвитку кожного елементу системи української лінгводидактики такі результати:

- у розвитку теорії цілепокладання – орієнтація на конкретизацію положень загальнодидактичної цілісної теорії змісту освіти відповідно до специфіки навчання дітей рідної мови. Зокрема, визначено мету навчання дітей рідної мови як окремої навчальної ди-

сципліни; узгоджено її з цілями вищих ієрархічних рівнів – дошкільної і загальної освіти, що забезпечує цілісність навчання в межах освітньої системи; сформульовано мету з орієнтацією на провідний компонент змісту навчання дошкільників мови – формування способів мовленнєвої діяльності, а тому в основу її покладено засвоєння дітьми основних мовленнєвих умінь як компонентів соціального досвіду, досвіду творчої діяльності й досвіду емоційно-ціннісного ставлення до дійсності (культура мовлення, виразність мовлення, мовленнєвий етикет); крім того, мета зорієнтована на передавання досвіду культури мовленнєвого спілкування, яка є складовою загальної культури нації, спрямовує на засвоєння загальнолюдських і національних цінностей, тобто на формування підґрунтя особистісного світогляду дошкільника та його індивідуальних якостей як основи подальшого всебічного розвитку дитини.

- У розвитку навчання дошкільників рідної мови – орієнтація на потреби й інтереси суспільства і дитини; відображення в складі змісту основних структурних елементів мовознавчої науки, які набули статусу дидактичних одиниць змісту навчання; позначення компонентів змісту, в термінах змісту й процесу (словникова робота, формування граматично правильного мовлення, розвиток зв'язного мовлення, виховання звукової культури мовлення); спрямованість на розвиток мовленнєвого спілкування; «наскрізне» проникнення компонентів змісту навчання мови в інші види цілеспрямованої дитячої діяльності.

- У прикладному аспекті теорії – створення цілісного методичного забезпечення для конкретного етапу навчання – від цілеспрямовання до контролю результатів навчання.

- У теорії викладання основ науки – перехід на якісно новий етап свого розвитку в межах періоду становлення формування теорії керування процесом підготовки майбутніх фахівців до навчання дошкільників української мови [2].

Здійснене дослідження започаткувало становлення нового теоретичного рівня в українській дошкільній лінгводидактиці – методологічного, в межах якого продовжується дослідження:

-теорії способів організації знання, його отримання й використання;

-сучасних загальнофілософських, загальнонаукових, конкретно-наукових принципів і положень та їх адаптації до вирішення лінгводидактичних проблем;

-історичного аспекту розвитку наукової галузі для актуалізації забутої лінгводидактичної спадщини з метою максимально забезпечити потреби практиків;

-окремого напрямку розвитку наукової галузі – навчання дошкільників української мови як функціонально-державної;

-окремих понять, що утворюють понятійну систему, об'єктивність їх визначення, адекватність відображення ними явищ та історію їх розвитку.

Вирішення цих наукових проблем галузі посилить потенціал науки і сприятиме її подальшому розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. / За ред. А. М. Богуш. Друге видання, доповнене. К.: Вид. Дім «Слово», 2011. – 704 с.

2. Котик Т. М. Українська дошкільна лінгводидактика: історія, здобутки, перспективи. / Тетяна Миколаївна Котик. – Одеса, 2005.

3. Котик Т. М. Українська дошкільна лінгводидактика: наукова школа академіка Алли Богуш. / Тетяна Миколаївна Котик. – К.: Вид. Дім «Слово», 2009.

4. Наукова школа А. М. Богуш. У кн.: Наукові школи ПДПУ ім. К. Д. Ушинського / А. М. Богуш. – Одеса, 2007.

REFERENCES

1. Bohush, A. M., & Havrysh, N. V. (2011). *Doshkilna linhvodydaktyka. Teoriia i metodyka navchannia ditei ridnoi movy v doshkilnykh navchalnykh zakladakh* [Preschool Linguodidactics. Theory and methods of teaching native language to children at preschool institutions]. A. M. Bohush (Eds.). (2nd ed., rev.). Kyiv: Vyd. Dim «Slovo» [in Ukrainian].

2. Kotyky, T. M. (2005). *Ukrainska doshkilna linhvodydaktyka: istoriia, zdobutky, perspektyvy* [Ukrainian preschool linguodidactics: history, achievements, prospective]. Odesa [in Ukrainian].

3. Kotyky, T. M. (2009). *Ukrainska doshkilna linhvodydaktyka: naukova shkola akademika Ally Bohush* [Ukrainian preschool linguodidactics: scientific school of academician Alla Bohush]. Kyiv: Vyd. Dim «Slovo» [in Ukrainian].

4. Naukova shkola A. M. Bohush [A. M. Bogush's scientific school]. (2007). *Naukovi shkoly PDPU im. K.D. Ushynskoho – Scientific schools of South Ukrainian State Pedagogical University named after K.D. Ushynsky*. Odesa [in Ukrainian].

А. М. Богуш

СОДЕРЖАНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАУЧНОЙ ШКОЛЫ: УКРАИНСКАЯ ДОШКОЛЬНАЯ ЛИНГВОДИДАКТИКА

В статье представлено содержание и направления деятельности научной школы – украинской дошкольной лингводидактики. Определено содержание понятий «украинская дошкольная лингводидактика», «научный потенциал», раскрыто направления и результаты деятельности научной школы.

Ключевые слова: научная школа, украинская дошкольная лингводидактика, научный потенциал.

A. M. Bohush

THE CONTENT AND DIRECTIONS OF SCIENTIFIC SCHOOL ACTIVITIES: UKRAINIAN PRESCHOOL LINGUISTIC DIDACTICS

The article presents the content and directions of the activity of a scientific school in the field of Ukrainian preschool linguistic didactics. Ukrainian preschool linguodidactics is not just the system of knowledge or the source of new knowledge; it is the activity aimed at creating, theoretical systematization and diverse use of this knowledge. At the same time, it is the creative activity which is carried out by subjects of scientific activities, that is, “scientific community”, an active unit functioning in a scientific space. According to the scientific school's research, the modern stage of functioning of Ukrainian preschool linguodidactics is characterized by the intensive development of its conceptual system. The structure of scientific knowledge of Ukrainian preschool linguodidactics includes notions of all the main levels and types, which have been elaborated by modern practice of scientific cognition. The scientific school researchers have taken a creative approach to the development of the content of teaching native language to children based on the principle of integration of the content of teaching the language to preschoolers with the contents of other parts of the programme of education at preschool institutions. Under the impact of new philosophy of education which meets the requirements of independent Ukraine some significant changes took place in the researchers' ideas of the final result of teaching native language to preschoolers. It was reflected in a theoretical model oriented at acquisition of society's social experience, that is, at mastering the culture of verbal communication through the acquisition of speech activity means. Theoretical basis of creating the model of final results of teaching native language to preschoolers was the pedagogical concept of multicomponent structure of the education content as an analogue of mankind social experience. One of the characteristic features of modern ideas about final results of teaching native language to preschoolers was orientation at forming a child's personality traits by means of acquisition of speech activity means and experience of emotional and value attitude towards speech and the development of a child's creative abilities. It meets the requirements of general educational tendencies of education development.

Keywords: scientific school, Ukrainian preschool linguistic didactics, scientific potential.

Подано до редакції 08.09.14